

Kapitola 7.

Počátky vojenství v antickém Řecku

Většina historiků rozděluje dějiny Balkánského poloostrova ve starověku na 6 základních období, která se dále dělí na další podskupiny, které zde nebudou uvedeny:

- **Mínojská civilizace** (2700 – 1170 př. n. l.)
- **Mykénská civilizace** (1600 – 1100 př. n. l.)
- **Temné období** (12. – 9. století př. n. l.)
- **Archaické období** (800 – okolo 500 př. n. l.)
- **Klasická doba** (okolo 500 – 323 př. n. l.)
- **Helénistická doba** (323 – 146 př. n. l.)

Zatímco pro dvě nejmladší období se dochoval dostatek prací antických autorů, rekonstrukce čtyř předchozích je možná pouze na základě archeologických vykopávek a jen malého množství písemností. Asi nejslavnějšími jsou práce slepého básníka Homéra **Ilias** a **Odysseia** napsané v 8. století př. n. l., které ale moderní historikové pokládají pouze za básnická díla a nepovažují je za zcela věrohodné prameny. Proto se prvními zhruba 2000 lety řeckých dějin zabývá pouze část kapitoly 7. a vojenství v klasické a helénistické době bude obsaženo v několika následujících kapitolách.

Mínojská civilizace (2700 – 1170 př. n. l.)

Mínojská civilizace se zformovala na území dnešní **Kréty** a přilehlých ostrovů ve Středozemním moři. Jak dokázaly moderní archeologické vykopávky, byli Mínojci schopnými mořeplavci a obchodníky. Jejich civilizace v době svého rozkvětu disponovala rozsáhlými palácovými komplexy, důmyslným systémem kanalizace, vyspělou keramikou a nástěnnými malbami. I když Mínojská civilizace po sobě zanechala písemné památky, jsou všechny napsány hieroglyfickým písmem nebo tzv. lineárním písmem A, které dosud nebyly rozluštny, a proto je možné jen přibližně rekonstruovat, jak fungoval jejich byrokratický aparát nebo vojenský systém.

Existenci vojenských jednotek na antické Krétě potvrzují **archeologické vykopávky** (především meče a kopí). Ačkoli některé paláce a další sídla postrádají jakékoliv obranné prvky, na jiných místech byly objeveny pozůstatky městského opevnění, i když mnohem

slabšího než např. u mykénských staveb. Minojci se pravděpodobně cítili na svých ostrovech dostatečně izolovaní a chráněni před cizími nájezdníky z pevniny. Místní vládcové pravděpodobně plnili funkci nejvyššího kněze i vrchního vojenského velitele. Legendární krétský panovník **Mínós** měl údajně disponovat silným válečným námořnictvem velkých lodí (bárky), díky kterému vypudil lupiče z okolních ostrovů až po Kyklady a začal zde usazovat kolonisty, aby zvýšil příjem státní pokladny. Kolem nových měst již běžně vznikaly hradby.

Syn panovníka Mínóse se jeden rok zúčastnil her v Athénách, které sice vyhrál, ale žárliví athénští borci jej zavraždili. Krétský panovník poté vedl rozsáhlou námořní invazi a válku proti vrahům svého potomka. Součástí athénské kapitulace byla i povinnost každých devět let živit obludu Minótaura svými mladými dívkami a jinochy. Žádná námořní invaze Minojců většího nebo i menšího rozsahu není doložena ve věrohodných pramenech. Krétské lodě byly nejspíš jen k hlídkování proti námořním pirátům.

Pád Minojské civilizace na přelomu 13. a 12. století př. n. l. nezpůsobil útok dobytých nájezdníků, ale série přírodních katastrof (zemětřesení, výbuch sopky). Na zdevastovanou Krétu poté přišli dórští kolonisté a postupně donutili původní obyvatelstvo stáhnout se do hor nebo opustit ostrov a hledat útočiště někde jinde ve Středomoří.

Mykénská civilizace (1600 – 1100 př. n. l.)

Jih Balkánského poloostrova osídlilo mezi roky 2000 - 1600 př. n. l. neznámé etnikum, které jejich soudobí sousedé nazývali **Danajové**. Moderní historiografie jim dala označení **Pelasgové** nebo **Achájové**. Jejich kultura, která byla v ranných fázích silně ovlivněna **Mínojskou civilizací**, byla pojmenována podle jejího asi nejvýznamnějšího střediska – **Mykén**. Proto se popsané etnikum také někdy uvádí jako **Mykéňané**. V následujícím textu bude pro větší přehlednost vždy používáno označení Achájové.

Zatímco obyvatelé Kréty byli před lupiči a cizími nájezdníky chráněni Středozezemním mořem, obyvatelé pevniny se museli ukrývat za vysoké a masivní hradby z obrovských opracovaných kvádrů (tzv. kyklopské hradby). Kromě Mykén byly dalšími významnými středisky **Athény**, **Iólkos**, **Orchomenos**, **Pylos** a **Théby**. I jednotlivé kmény a sídla také vedly drobné dobytčné války. Vysoké zdi chránily palácový komplex, který se podobal mínojskému. Obsahoval reprezentační prostory, komory, dílny, skladiště, haly a dvoupatrové budovy. Centrum celého komplexu tvořil jeden nebo více tzv. **megaronů**, což byl velký sál (v Mykénách byl dlouhý až 12 metrů a široký 10 metrů) s omítnutými stěnami pomalovanými freskami. Achájové rovněž vytvořili tzv. dvanáctičlenný olympský pantheon, který později

převzaly i mladší civilizace na území dnešního Řecka a také Římané, kteří jednotlivá božstva pouze přejmenovali. Upravený římský pantheon byl definitivně vytlačen křesťanským monoteismem až na přelomu 4. a 5. století n. l.

Na základě dochovaných pramenů je možné rekonstruovat sociální strukturu jednotlivých achájských středisek. Na vrcholu stál tzv. **vanaka**, který byl největším vlastníkem půdy a také nejvyšším velitelem vojska. Mezi členy vyšší aristokracie vybíral všechny úředníky, vojenské velitele a vyslance. Okolí palácových komplexů bylo rozděleno do menších správních jednotek - okrsků či sektorů (např. Mykény jich na území dnešní Argolidy měly 16).

Každý vanaka si z fyzicky zdatných mužů vytvářel svoji družinu, se kterou vyrážel do války. Většinou se jednalo o loupeživé výpravy proti sousedům, ze kterých si vítězové přiváželi cennosti, otroky, dobytek a někdy i zabírali protivníkovu půdu. Celá družina se dělila na oddíly, jejichž velitelé se nazývali **hekwetové**. Každý velitel jel do boje na lehkém dvoukolovém válečném voze spolu s vozatajem. Pravděpodobně vydával rozkazy několika svým podřízeným, ačkoli oddíly válečníků nebyl příliš početné. Nejpočetnější tvořilo jen 110 mužů, přičemž celkový počet bojovníků musel být vždy dělitelný deseti. V dobách míru asi některé oddíly střežily palácový komplex a další byly po jednom umístěny v každém okrsku.

Jádro každé družiny tvořili bojovníci těžké pěchoty, kteří na bojišti nosili důmyslnou ochrannou zbroj tvořenou pancířem, přilbou a štítem. Kožené přilby byly vystlány plstí a pokryté bronzovým plechem. Někteří vojáci si je nechávali různě zdobit (např. kančími tesáky). Klasický pancíř tvořila obyčejná košile, do které se mezi dvě vrstvy látky všilo 20 – 22 větších a 10 – 12 menších kovových plátků. Také existovaly těžké zbroje složené z velkých kovových plátů. Pancíř chránil tělo bojovníka až nad kolena a nejspíš ho používaly i posádky válečných vozů. Štíty se vyráběly většinou z volské kůže a byly zpevněné kovářím. Používaly se rozměrné osmičkové štíty, které chránily skoro celého válečníka, a menší okrouhlé. K výzbroji dále patřily krátké meče, dýky a oštěpy. Někteří vojáci byli nejspíš vyzbrojeni i luky a šípy. Zbraně vanaků měly rukojeti pokryté zlatem a čepele zdobené různými loveckými a válečným výjevy. Vojenští velitelé většinou bojovali v první bojové linii, jelikož bitvy začínaly soubojem jednotlivých vojenských velitelů na válečných vozech.

Nejsou známy přesné důvody, proč se kolem roku 1100 př. n. l. vyspělá a vojensky schopná mykénská kultura náhle zhroutila. Moderní historikové se domnívají, že vzájemné drobné konflikty příliš vyčerpaly jednotlivé malé státy, které potom snadno podlehly náporu dórských kmenů, součásti tzv. mořských národů.

Trojská válka (1250 – 1184 př. n. l.)

Jedinými prameny o desetiletém obléhání maloasijského města Tróje jsou díla antického řeckého básníka **Homéra** – **Ilias** a na ni navazující **Odyseia**. Historická výpověď obou textů je značně snížena silným propojením popisů událostí s mytologickými prvky. Jazykové rozborů obou eposů také prokázaly, že Ilias byla napsána v 8. století př. n. l., ale Odyseia až v 6. století př. n. l. Jelikož je jeden text o 50 až 100 let starší než druhý, pravděpodobně je nemohl napsat stejný autor. Někteří historikové dokonce zastávají názor, že Homér nikdy neexistoval a obě jeho díla sestavil jiný neznámý autor. Na původní příběh navázal na sklonku 1. století př. n. l. ve svém eposu **Aeneis** římský autor **Publius Vergilius Maro**.

Jak vypadalo starověké město Trója mohou dnes moderní badatelé rekonstruovat pouze na základě archeologických vykopávek, protože neexistují žádné jiné typy věrohodných pramenů. Pozůstatky bájněho sídla objevil v roce 1870 německý amatérský archeolog Heinrich Schliemann, který zde vedl vykopávky až do roku 1874. O několik desetiletí později již na nalezišti začali pracovat univerzitní odborníci. Mezi všemi odhalenými a datovanými vrstvami tzv. Trója VIIa odpovídá období mezi roky 1300 až 1190 př. n. l., kdy se měla podle Homéra odehrát Trojská válka. Město ale nejspíš nepodlehlo útoku achájských válečníků, nýbrž nájezdu tzv. mořských národů.

Homér uvádí jako příčinu války únos krásné Heleny, manželky spartského krále Meneláa, která se zamilovala do potomka trójského panovníka Parida. Moderní historikové se domnívají, že Achájové chtěli pouze ovládnout důležitou obchodní stezku na území dnešní Malé Asie, v čemž jim právě bránili vládcové Tróje. Opět podle Homéra měla koalice většiny sídel mykénské kultury vypravit flotilu až 1144 lodí. Před početnou invazní armádou se obyvatelé Tróje spolu s jednotkami svých spojenců uchýlili za bezpečné městské hradby, které nepřátele nemohli překonat, jelikož neznali žádná účinná obléhací zařízení. Obléhání proto trvalo deset let a zahynulo během něho několik legendárních řeckých (Achilles, Patroklos aj.) a trójských hrdinů (Hektor). Během desátého roku se Achájové rozhodli pro legendární válečnou lest. Z trupu několika svých lodí postavili velkého dřevěného dutého koně, do kterého se ukrylo podle odhadů asi 20 – 30 mužů, a odpluli ze svého ležení. Obyvatelé Tróje začali oslavovat své vítězství a vtáhli „danajský dar“ za městské hradby. Večer malá jednotka Achájců opustila svůj úkryt, otevřela brány a přivolala zpátky invazní flotilu. Rozespálí obránci a obyvatelé Tróje byli pobiti a jejich město zapáleno. Většina moderních historiků ale pokládá uvedený popis války pouze za literární fikci, kterou si Homér nebo neznámý autor sestavil z ústní tradice a úryvků několika různých válečných tažení.

Temné období (12. – 9. století př. n. l.)

Kolem roku 1100 př. n. l. dochází pravděpodobně z důvodů vnitřního rozvratu a příchodu dórských kmenů ke kolapsu mykénské kultury, který se projevuje absencí téměř jakýchkoliv písemných pramenů. Obyvatelé Balkánského poloostrova pravděpodobně houfně opouštěli svá původní sídla a stěhovali se do malých vesnic, do hor, na ostrovy (Kypr) nebo se dokonce vraceli ke kočovnému způsobu života. Někteří uprchlíci si zbudovali nová sídla v Malé Asii, což dnes historikové nazývají **první řeckou kolonizací**. Rovněž došlo k dramatickému úbytku obyvatelstva, což mohly způsobit hladomory nebo epidemie neznámých nemocí. Asi vymizela i jakákoliv politická organizace, a proto se základní společenskou jednotkou stala soběstačná domácnost (tzv. oikos). Jelikož prakticky vymizela gramotnost, nebylo možné zaznamenávat žádné historické události, které se proto přesunuly do lidových příběhů a legend. Z uvedených důvodů není možné ani rekonstruovat podobu vojenství a armád ve 12. – 9. století př. n. l.

Archaické období (800 – 500 př. n. l.)

Do začátku 8. století př. n. l. se všechny kmeny na jihu Balkánského poloostrova a v oblasti dnešní Malé Asie zformovaly do tří základních skupin:

- **Achájsko – aiolská skupina** (severovýchodní oblasti – Aiolie v dnešní Malé Asii, Arkádie, Boiótie, ostrov Lesbos a Thesálie)
- **Iónská skupina** (východní oblasti – celá Attika včetně Athén, ostrovy v Egejském moři (např. Chios, Naxos, Samos aj.) a střední část dnešní Malé Asie včetně měst Efez a Milét)
- **Dórská skupina** (města Argos, Korint, Megara, Sparta a ostrovy Aigina, Kréta a Rhodos a jižní část dnešní Malé Asie včetně města Halikarnassos)

Také proběhla další řecká kolonizace na severovýchodě (pobřeží Černého moře), na západě (Sicílie a jih Apeninského poloostrova) a na jihu (území dnešního Egypta a Libye).

V roce **776 př. n. l.** se také konají **první olympijské hry**, což je první přesně určené datum v lidských dějinách. Hry trvaly pět dní a soutěžilo se v běhu, zápasu, hodů diskem a oštěpem, pěstním zápase, závodech vozů tažených koňmi a běhu ve zbroji. Nejednalo se pouze o sportovní událost ale také o náboženské svátky, během kterých se musely zastavit spory a vedené války. Hry se opakovaly každé čtyři roky.

Okolo roku 750 př. n. l. se začala jednotlivá řecká etnika vracet k životu ve městech. Kromě starších sídlišť bylo zakládáno i mnoho nových. Moc malých sídel pomalu narůstala a začaly se kolem nich vytvářet tzv. **městské státy** čili **polis**, které většinou tvořilo město obehnané hradbami s několika vesnicemi a farmami v nejbližším okolí. Některá menší **poleis** stála většinou na dohled svého nejbližšího souseda. Mezi jednotlivými státy běžně docházelo k lokálním válkám a vytváření spojeneckých aliancí. Neobvyklé nebyly ani vnitřní konflikty uvnitř jednotlivých polis. Většina městských států byly původně monarchie, které byly roku 500 př. n. l. skoro všechny svrženy ozbrojenými nebo politickými převraty.

Novým státním uspořádáním byly **oligarchie** (např. Sparta), kdy moc přešla na skupinu několika nejmocnějších jedinců. Také se vyvinula **demokracie** (např. Athény), ve které měli volební právo pouze svobodní muži. Samozřejmě se objevovali i politici, kteří se pokoušeli o tzv. **tyrání**, neboli vládu jednoho člověka. Někdy se mohli dostat k moci během vážného ohrožení státu, kdy jim obyvatelé dobrovolně předali veškerou moc, aby mohli snadno a rychle vyřešit vzniklou krizi. Když nebezpečí pominulo, dočasní monarchové si své mimořádné pravomoci ponechali doživotně nebo dokud nebyli svrženi dalším státním převratem. Jiní se k neomezené moci dostali díky své politické zdatnosti během období vnitřní nestability polis. Někteří samozvaní vládcové dokonce svou uzurpaci moci legalizovali a začali ji předávat svým potomkům, čímž založili dynastii. Ve většině případů byli tyrani po čase svrženi jiným tyranem nebo vyhnáni z města nespokojnými spoluobčany.

Vnitřní nestabilita a neustále nebezpečí útoku některé sousední polis nutily každý městský stát vydržovat si vojenské jednotky, které měly chránit nejvyšší politické představitele a také zastrášovat všechny možné protivníky. Jelikož by financování armády profesionálních žoldáků příliš zatěžovalo většinu státních pokladen, byli do nich začleňováni všichni svobodní muži, kteří si mohli ze svých vlastních zdrojů pořídit potřebnou vojenskou výzbroj. Majetkový census a potřeba vojensky využít všechny fyzicky schopné muže rozdělil armády starověkých poleis na dva typy pěšáků – ekonomicky silná vrstva obyvatel vytvářela **těžkou pěchotu (hoplity)** a chudší muži plnili na bojišti funkci **lehkooděnců (psíloi)**. I po provedení všeobecné mobilizace byla většina městských států schopná shromáždit pouze několik tisíc vojáků. Aby antičtí řečtí velitelé mohli čelit početně silnějším protivníkovi, museli maximálně využívat faktorů, které zvyšovaly efektivitu jejich vojska. Proto vznikaly mobilní a rychlé jednotky, které používaly téměř stejný způsob boje. Těžká pěchota utvořila **falangu** a postupovala proti stejné bitevní formaci protivníka, přičemž zranitelná křídla a týl chránili lehkooděnci. Když jedna strana pod náparem nepřítele zaváhala a její vojáci začali utíkat z bojiště, protivníci je pronásledovali, čímž válka prakticky skončila. Ozbrojené konflikty

netrvaly příliš dlouho, jelikož všechny zúčastněné městské státy potřebovaly, aby se jejich přeživší vojáci vrátili rychle ke svým civilním povoláním a ekonomika polis zbytečně neutrpěla další ztráty. Většina válek proto vypadala podobně. Obě strany shromáždily své odvedenecké armády a odebraly se na vhodnou otevřenou planinu, která vyhovovala souboji falang. Po jediné rozhodující bitvě následovalo rychlé uzavření míru a návrat k běžnému životu. Pouze v některých případech se jedna strana ukryla za městské hradby a nechala se zde obléhat, dokud posádce nedošly zásoby potravin nebo se útočníci nestáhli.

I když bude podrobnější popis výzbroje a vojenských systémů některých řeckých polis součástí jedné z následujících kapitol, pro následující popis řecko – perských válek zde budou stručně rozebrány dvě nejdůležitější řecká poleis v 5. století př. n. l. – Sparta a Athény.

Sparta byla nejvýznamnějším městským státem na poloostrovu Peloponés. Její obyvatelé (tzv. **Lakedaimonané**) se již v 7. století př. n. l. podle moderních odhadů členili na tři skupiny: 40 000 **Spartanů**, 120 000 **perioiků** a 200 000 **heilótů**. Pouze první a nejméně početná skupina obyvatel mohla ve vojsku působit jako hoplité, a proto spartské armády vždy disponovaly vždy zhruba jen 5 000 členy těžké pěchoty. Perioikové byli původní achájské obyvatelstvo, které se dobrovolně podvolilo novým vládcům ve Spartě. Formálně si zachovali svobodu, určitou formu samosprávy, byla jim ponechána méně kvalitní zemědělská půda a mohli se věnovat i různým řemeslům a obchodu. Neměli ale žádná politická práva a museli povinně sloužit ve vojsku, kde tvořili jednotky lehkooděnců zhruba stejně početné jako oddíly hoplitů. Heilóti byli státem vlastnění otroci, kteří byli přidělováni jednotlivým Spartanům na jejich statky jako pracovní síla na zemědělské práce na státní půdě. Každý svobodný obyvatel Sparty (včetně žen) dostal vylosovaný dílec státní půdy a něm usazené heilóty, přičemž ani půdu ani lidi nesměl prodat. Svobodu mohl otrok získat, pouze když se vyznamenal na bojišti. Po propuštění byl umístěn mezi perioiky. I když s nimi nemohli Spartané nakládat jako se svým majetkem, zacházeli s heilóty většinou krutě a surově.

Pro spartský vojenský systém byli nejdůležitějšími tři politické orgány. Prvním byl **lidový sněm (apella)**, ve kterém jednou měsíčně zasedali všichni svobodní spartští muži starší třiceti let a schvalovali nebo zamítali návrhy předložené druhým orgánem - **radou starších (gerúsia)**. Radu tvořili **oba králové** (jeden z rodu **Ágidovců** a druhý z dynastie **Eurypontovců**) a **28 starců (gerontes)** volených apellou. Poslední institucí byl úřad **pěti eforů**, kteří mohli vetovat všechna významná politická rozhodnutí a rozhodovali v civilních soudních sporech, včetně žalob na krále. Všechny popsané instituce mimo jiné také rozhodovaly, jestli Sparta povede válku a s kým. Válečným tažením velel osobně jeden z králů pod kontrolou dvou eforů.

Na konci 7. století př. n. l. uzavřela agresivní **Sparta** spojenectví s **Korintem** a **Élidou**, což byly další dva významné městské státy na stejném poloostrově, a vytvořily **Peloponéský spolek**. Brzy se ke třem zakládajícím členům připojila i všechna ostatní poleis na poloostrově (např. Tegea) kromě Argosu a Achaie. Společnými orgány celého spolku byly **Shromáždění Spartanů** a **Kongres spojenců**, na kterém měl každý členský stát jeden hlas bez ohledu na jeho velikost nebo politický vliv. Sparta neměla vliv na výsledky hlasování, ani nevybírala žádné zvláštní poplatky a jednotliví členové s ní sice museli uzavřít spojeneckou smlouvu, ale vytvořit alianci i s jinými městskými státy. Pozici hegemonů Spartanům zajišťovala pouze práva jako jediní svolávat zasedání obou spolkových orgánů a také požadovat po každém „spojenci“ třetinu jeho ozbrojených sil. Peloponéský spolek byl založen především jako vojenská aliance, a proto politicky neovlivňoval jednotlivé členy, i když ve většině spojeneckých městských států vládla konzervativní oligarchie. Do počátku řecko – perských válek ostatní řecká poleis nezaložila podobný vojenský nebo politický spolek. Situace se změnila po roce 479 př. n. l., kdy vznikl Délský (Athénský) námořní spolek, který zbavil Spartu její pozice řeckého vojenského hegemonu. Vzájemné napětí vyústilo v několik krvavých konfliktů, z nichž asi nejvýznamnějším byla **Peloponéská válka** (431 – 404 př. n. l.), do kterých významně zasahovala i Perská říše. Peloponéský spolek se začal rozpadat po **bitvě u Leukter** roku 371 př. n. l. a definitivně zanikl roku 338 př. n. l.

Athény nebyly schopny ve starověku shromáždit pozemní vojsko, které by se mohlo postavit spartské falanze, a proto se zaměřily především na budování válečných flotil. Tradičním typem bojového plavidla byla původně foinická **triéra** s dlouhými vesly po třech v jedné řadě. Byly rychlé, výkonné a dobře ovladatelné.

Samozřejmě Athénané disponovali pozemní armádou tvořenou hoplity a lehkooděnci. Zatímco ve Spartě byli jednotliví odvedenci přidělováni ke zbráním podle své příslušnosti k jednotlivým společenským skupinám, v Athénách a všeobecně v celé oblasti Attiky, což byla neoficiální sféra vlivu Athénské demokracie, vždy rozhodoval majetkový census. Dvě nejbohatší společenské třídy (tzv. pentakosiomedimnoi a jezdcí) vždy tvořili jednotky kavalérie, třetí (zeugitai) dodávala armádě těžkou pěchotu a poslední (thétové) lehkooděnce. Oblast samotných Athén byla rozdělena na **10 fýl**, přičemž z každé začalo v roce 510 př. n. l. volit lidové shromáždění jednoho **stratéga**, který velel místnímu oddílu hoplitů. Všech 10 stratégů podléhalo **archontovi polémarchovi** až do roku 487 př. n. l., kdy se nejvyšší velitelé athénské armády začali vybírat losem. Jelikož již mezi archonty nemusel být žádný schopný vojevůdce, převzalo vrchní velení armády všech deset stratégů. Armády antických řeckých poleis budou podrobně popsány v jedné z následujících kapitol.

Řecko – perské války

Boje řeckých poleis s Perskou říší v první polovině 5. století př. n. l. jsou prvním válečným konfliktem, o kterém se dochovala první „historiografická“ díla soudobých autorů. Díky nim jsou moderní badatelé schopni rekonstruovat alespoň přibližný průběh celého konfliktu, jelikož antičtí spisovatelé často používali kritickým bádáním neověřené údaje. Dvěma nejvýznamnějšími autory jsou „otec historie“ **Hérodotos** a jeho dílo **Dějiny (Histories apodeixis)** a **Thúkydidés** a jeho **Dějiny peloponéské války**. I když se řecko – perskými válkami zabývali také mladší řečtí a římstí autoři (např. Diodóros Sicilský, Pausaniás, Plútarchos aj.), většina moderních badatelů používá jako primární zdroje oba uvedené nejstarší „historiografy“.

Příčiny války

Moderní autoři pokládají za příčiny řecko – perských válek dvě historické události. První bylo jednání mezi Athéňany a perským místodržícím v Malé Asii **Artafarnem** v 6. století př. n. l. Athény hledaly dalšího spojence do nadcházející války se Spartou a obrátili se i na nejbližší starověkou velmoc. Perský velkokrál požadoval za vojenskou podporu obvyklý dar půdy a vody, což Řekové pokládali jen za bezvýznamné symbolické gesto. Peršané ale popsany obřad chápali jako dobrovolné uznání jejich nadvlády nad Athénami, ze kterých se tak stal jejich vazalský stát. Když skončil bez perské pomoci konflikt se Spartou, cítily se obě strany podvedeny svým spojencem, což mělo zásadní vliv na další historický vývoj.

Druhou příčinou bylo tzv. **iónské povstání** v letech 500/499 – 494/493 př. n. l. **Aristagoras**, tyran ve městě Milétu, požádal okolo roku 500 př. n. l. perského velkokrále, aby mu poskytl válečnou flotilu k invazi na ostrov Naxos v Egejském moři, kde právě vypukly ozbrojené nepokoje. **Dareios I.** sice poskytl dvě stě válečných lodí i s posádkami, jenomže vrchním velitelem válečného tažení byl jmenován zkušený perský velitel Megabazos. Aristagoras se cítil podvedený a odmítal spolupracovat se svým nadřízeným. Megabazos se ho proto asi rozhodl zkompromitovat a poslal jednu svou loď varovat obyvatele Naxu. Když perská flotila dorazila ke svému cíli, narazila na početnou námořní flotilu obránců a také 8 000 hoplítů na pobřeží. Jelikož Megabazos s sebou nevezl žádná složitá obléhací zařízení, mohl pouze čtyři měsíce čekat, jestli posádku nevyhladoví, ale nakonec bez boje ustoupil.

Aristagoras se oprávněně obával, že by mohl být potrestán za fiasko celého tažení. Rozhodl se proto pro jediné zoufalé řešení, jak se vyhnout trestu. Zahájil na pobřeží dnešní

Malé Asie povstání proti perskému velkokráli. Jelikož většina rebelských měst byly bývalé řecké kolonie, požádal o pomoc všechny vojensky významná poleis. Na výzvu zareagovaly na jaře roku 498 př. n. l. pouze **Athény** vysláním 20 triér a obyvatelé **Eretrie**, městského státu na ostrově Euboia, poslali 5 dalších. Posádku každé lodi tvořilo 200 mužů z toho 170 veslařů a 16 námořníků mohlo na souši bojovat jen jako lehká a špatně vyzbrojená pěchota. Na každé palubě bylo pouze 10 holitů a 4 lučištníci. Pomoc pro íonské povstání tvořila pozemní jednotka zhruba 350 vojáků, která mohla být posílena nevhodně vyzbrojenými posádkami lodí na 5 000 mužů. Mezi povstaleckými městy mohl pouze Efez nabídnout stejně kvalitní pěšáky. I když byl nepočtený oddíl vhodný pouze pro překvapivý útok, velitelé rebelů s ním dobyli lýdské město Sardy, které bylo vypleněno a místní chrámy vypáleny.

Brutální čin Peršany šokoval a vyprovokoval je k okamžité protiofenzívě. Řekové ustupující z vypleněného města byli dostiženi u Efezu a utrpěli těžké ztráty. Jen malé skupině přeživších se podařilo vrátit na paluby triér a ustoupit zpátky na Balkánský poloostrov. Povstání i bez zahraniční pomoci pokračovalo až do roku 494 př. n. l., kdy se perské jednotky přiblížily k centru povstání – Milétu. Aby mohly město obklíčit, musely kromě pozemní blokády také zatarasit vjezd do přístavu naproti **ostrovu Ladé**. Zde se shromáždila celá spojenecká flotila, do které poskytl ostrov Chios 100 lodí, město Milét 80, ostrov Lesbos 70, ostrov Samos 60, město Teos 14, město Priéné 12, město Eretria v Malé Asii 8, město Myus 3 a město Fókaiia 3. Ačkoli proti nim Peršané mohli postavit zhruba 600 lodí, rozhodli se rozložit povstaleckou flotilu bez boje. Vyslali k jednotlivým velitelům posly, kteří je měli přesvědčit ke kapitulaci. Rebelové ale odmítli složit zbraně. Vrchní velení nad celou flotilou převzal fókajský strategos Dionysius a sedm dní nutil všechny lodě nacvičovat boj na moři, aby udržel disciplínu a připravil námořníky na budoucí bitvu. Osmý den se údajně morálka v povstalecké flotile naprosto zhroutila, čehož využili perští námořní velitelé a zahájili útok. Lodě rebelů se sice rozvinuly do bitevního šiku a střetly se s Peršany, jenže bojiště brzy opustilo 69 lodí ze Samu a zanechalo zde 11 plavidel se svými spolubojovníky. Brzy je následovali Lesbané a další Íonové. Na bojišti zůstala plavidla z ostrova Chios, fókajský velitel Dionysius se svými třemi loděmi a několik dalších spojenců. I když zbylá plavidla statečně pokračovala v boji, nemohla porazit mnohonásobně silnější perskou flotilu, které je drtivě porazila. Přeživší íonští námořníci se svými poškozenými loděmi najeli na břeh a poté se vraceli domů po souši. Dionysius ukořistil tři nepřátelské lodě a poté odplul na Sicílii, kde se stal pirátem. Krátce po bitvě u ostrova Ladé Milét kapituloval. Do konce roku 493 př. n. l. Peršané dobyli poslední rebelská centra odporu a zahájili brutální represe proti bývalým městům a ostrovům povstalců.

První a druhá perská invaze

Ačkoli bylo iónské povstání po sedmi letech bojů úspěšně potlačeno a podpořily ho pouze dvě řecká poleis jen malým vojenským kontingentem, Dareios I. měl nyní potřebnou záminku pro tažení proti Athénám a dalším antickým balkánským státům, které považoval za své vazaly. Vrchním velitelem invazní armády byl jmenován vojevůdce Mardonios. Na jaře roku 492 př. n. l. vyrazilo pěší vojsko následované podél pobřeží válečnou flotilou k Helléspontu, který překročilo a podrobilo si všechny místní kmeny v Thrákii a Makedonii, i když většina z nich již platila daně perskému velkokráli. Ke svému hlavnímu cíli, Athénám, ale Peršané nedorazili. Během bojů s thráckým kmenem Brygů byl zraněn vojevůdce Mardonios a perské pozemní síly utrpěly těžké ztráty. Jejich flotila vplula poblíž poloostrova Athos do bouře, ve které přišla o většinu lodí. Peršané se nyní museli vrátit zpátky do Malé Asie aniž by se dostali alespoň na dohled k Athénským hradbám. Někteří moderní historikové označují popsané válečné tažení za první perskou invazi na Balkánský poloostrov, ale jiní ji pokládají za předehru bojových operací v roce 490 př. n. l. a oba perské útoky spojují do jedné invaze.

Ať už se jedná o jednu nebo dvě válečné kampaně, k nejdůležitějším válečným událostem došlo až na bojišti u Marathónu. Po neúspěchu první dobovatelské výpravy začal Dareios I. již roku 491 př. n. l. shromažďovat novou invazní armádu, jejíž velení se rozhodl svěřit schopnému médkému vojevůdci Dátisovi. Tažení se účastnil i Artafernés mladší, syn stejnojmenného perského místodržícího v Malé Asii a synovec perského velkokrále, a údajně i Hippias, athénský tyran sesazený roku 508 př. n. l. Není jasné kdo a jak, ale obyvatelé Athén někdo varoval před perským útokem ještě před začátkem nové kampaně. Političtí představitelé města sice získali ve Spartě nejasný příslib vojenské pomoci, ale když se nepřátelská flotila přiblížila k břehům Attiky, mohli se spoléhat pouze na vojenskou pomoc dvou malých a bezvýznamných městských států – **Eretrie** a **Platají**. Před začátkem dalšího dobovačného tažení údajně Dareios I. vyslal na Balkánský poloostrov a ostrovy v Egejském moři své posly, kteří požadovali po místních vládcích symboly kapitulace – zem a vodu. Většina oslovených vládců perské podmínky přijala, kromě Athén, kde byli poslové svrženi do jámy, a Sparty, kde byli hozeni do studny.

V roce 490 př. n. l. proto začalo další dobovačné tažení proti starověkým Řekům. Invazní flotilu tvořilo asi 600 válečných lodí, které vezly 30 000 – 60 000 vojáků pozemní armády. Jejich postup směřoval přes ostrovy Samos a Ikarii k dosud nepodmaněnému Naxosu, jehož obyvatelé před cizími útočníky utekli do hor. Podobná situace se opakovala i na další zastávce perské flotily, ostrově Délos. Následně Peršané plenili okolní malé ostrovy a nátlakem

donutili ke spolupráci obyvatelé města Karystos. Na první vážný odpor narazil Dátis a jeho muži až před hradbami polis Eretrie. Když se na obzoru objevila nepřátelská plavidla, žádali vyděšení obyvatelé o pomoc svého spojence Athény, které skutečně poslaly 4 000 mužů. Místní velitelé si uvědomili, že perskou přesilu nemohou porazit ani se spojeneckými jednotkami, a proto poslali athénské vojáky bránit své město, a sami se skryli za městské hradby. Perští vojáci šest dní Eretrii obléhali a útočili na její opevnění. Potom jim několik zrádců za hradbami otevřelo brány, město bylo vypleněno a jeho obyvatelé zotročeni. Dobyvatelé si několik dní odpočinuli a následně se svou flotilou zamířili přímo k pobřeží poblíž Marathónu, což jim měl poradit Hippias.

Zatím v Athénách zuřil mezi politiky spor o vojenském postupu proti Peršanům. Nakonec zvítězil názor bývalého žoldnéřského velitele **Miltiadése**, který dříve sloužil v armádě perských velkokráľů. Athénské jednotky měly vyrazit vstříc útočníkům a svést s nimi rozhodující bitvu poblíž místa jejich vylodění. I když uvedená strategie narážela na silnou opozici, po určitém váhání ji schválil vrchní vojenský velitel **Kallimachos**. Vojsko, které tvořilo 10 000 athénských a 1 000 platajských hoplítů, překonalo vzdálenost zhruba 42 kilometrů a spatřilo na pobřeží perské lodě a invazní armádu. Dátis vybral pro vylodění svých sil naprosto nevhodnou oblast. Aby mohly perské jednotky postupovat dále do vnitrozemí, mohly si vybrat pouze ze dvou možností. První byla cesta podél pobřeží, která vedla přes bažiny a byla pro perské jednotky nevýhodná, protože by po ni musely jít v dlouhé a úzké pochodové formaci. Druhou možností byla úzká soutěska v pobřežním horském pásmu, která by Peršany zavedla přes vnitrozemí Attiky přímo k Athénám.

Zde také Miltiadés rozestavil své jednotky, jelikož si byl vědom minimálně dvojnásobné početní převahy nepřítele. Zdi průsmyku jeho vojsku dokonale chránily křídla a střed bojové linie představoval pro perskou pěchotu „nepropustnou hráz bronzových štítů“. Dátis také v úzké soutěsce nemohl nasadit svou kavalérii, které se řečtí hoplité nejvíce obávali. V dokonalém defenzivním postavení čekali Athéňané a Platajci tři dny na reakci svých nepřátel. Perští velitelé se sice mohli průsmyku vyhnout, ale nejspíš chtěli jedním úderem zničit protivníkovy pozemní síly, a proto čtvrtý den zahájili útok.

Na jednotky hoplítů nejdříve začala dopadat jedna salva šípů za druhou. Proti lehké pěchotě by použitá taktika zcela jistě měla devastující účinek, ale řečtí vojáci v těžkém bronzovém brnění neutrpěli prakticky žádné ztráty. Dátis poté nařídil útok své lehké pěchotě, který se rychle rozbil o hradbu bronzových štítů. Peršané se nyní rozhodli vyslat svou elitní jednotku – **Nesmrtelné**. Miltiadés se ocitl v zoufalé situaci, protože pro odrazení jejich útoku neměl dostatek mužů, a proto se rozhodl změnit způsob boje. Jelikož dobře znal perskou

taktiku, očekával, že Dátis umístí své nejlepší jednotky do středu a na křídlech se budou nacházet jen slabé síly závislé většinou na podpoře kavalérie. Proto maximálně posílil své jednotky na křídlech, i když tím značně oslabil svůj střed. V úzké soutěsce nemohli vojáci na bocích manévrovat a protivník je mohl zatlačit na příkré stěny svahu, kde by je snadno pobil. Hoplité proto rychle vyběhli z bezpečí průsmyku na pobřežní planinu a zde rychle obnovili své bojové formace. Jejich nové postavení bylo stejně dokonalé jako předchozí bojová pozice. Peršané nemohli Řeky obklíčit ani proti nim nasadit svou kavalérii. Dátis se asi proto držel původního plánu a poslal Nesmrtelné, aby zaútočili na protivníkův střed. Slabé jednotky sice pod nepřátelským náparem začaly ustupovat, ale jejich spolubojovníci na křídlech neustoupili ani o krok. Když stál řecký střed před zhroucením, podařilo se přeživším velitelům své muže vyprovokovat k poslednímu zuřivému protiútok. Ve stejný okamžik se muži na křídlech obrátili proti příliš vysunutému perskému středu a následoval masakr zde umístěných Nesmrtelných. Perské jednotky propadly panice a začaly v naprostém chaosu ustupovat ke svým lodím.

Není jasné, zda je Athéňané a Platajci ihned pronásledovali nebo se nejdříve přeskupili a až po několika hodinách zahájili poslední útok. Perský zadní voj se sice pokoušel krýt ústup své armády, ale byl útočícími hoplity rozdrčen a Řekové se zmocnili sedmi nepřátelských lodí. Na bojišti podle Hérodota zůstalo ležet 6 400 mrtvých perských vojáků a 192 padlých hoplitů, mezi kterými byl i vrchní velitel armády Kallimachos. Peršané sice vypluli na moře, ale mířili nejkratší námořní cestou k Athénám. Miltiadés nejdříve vyslal vojáka Feidipida, který přiběhl do Athén a zvolal „Níké!“ („Zvítězili jsme!“) a padl mrtvý k zemi. Brzy nejspíš dorazil druhý posel, který obyvatele města varoval před blížící se perskou flotilou. Athénská armáda vyčerpaná bojem musela podstoupit urychlený noční přesun zpátky za městské hradby. Když ráno připluly první lodě Peršanů, uviděli útočníci na hradbách hoplity v jejich zbroji a Dátis nařídil svým jednotkám, aby se po moři stáhly zpátky do Perské říše.

Třetí perská invaze

Další perský útok na Balkánský poloostrov, který někteří moderní historikové označují za druhou perskou invazi, začal až v roce 480 př. n. l. Představitelé řeckých městských států si uvědomovali nebezpečí další invaze, a proto se sešli roku 481 př. n. l. v Isthmu nedaleko Korintu. Zde většina poleis, včetně Sparty a Athén, uzavřela spojeneckou smlouvu namířenou proti Perské říši. Zhruba ve stejné době shromáždil nový perský velkokrál **Xerxés I.** svou početnou armádu, kterou podle Hérodota mělo tvořit přes 5 000 000 mužů. Moderní odhady

ale většinou uvádějí pouze 100 000 – 300 000 mužů. Vojsko přezimovalo v Sardách a na začátku jara roku 480 př. n. l. se vydalo k Hellésponu, který překročilo po pontonových mostech a vstoupilo do Evropy. Podél pobřeží jej sledovala válečná flotila údajně s více než 1 200 plavidly. Perské loďstvo bylo poblíž Magnesie zastíženo bouří, která potopila nebo vážně poškodila okolo 400 lodí. Další přesuny perských sil probíhaly bez potíží. Na severu Balkánského poloostrova útočníkům nekladl odpor žádný místní kmen ani město. Většina místních vládců naopak perské velitele a aristokraty vítala a hostila na svých dvorech.

Zatím se vládcové a vojenští velitelé jednotlivých městských států na jihu Balkánského poloostrova dohodli používat v následujícím konfliktu s Perskou říší především defenzivní taktiku. Jelikož Peršané mohli svou početnou pozemní armádu efektivně zásobovat pouze námořními cestami přímo přes Egejské moře, museli se přesunovat podél pobřeží. Proto bylo nutné zablokovat protivníkovy síly nejen na souši, ale také na moři. Jako ideální lokalita pro první obrannou linii byl vybrán průsmyk **Thermopyly** („Teplé brány“) a nedaleký průliv **Artemision**. Velení nad obranou na souši bylo svěřeno spartskému panovníkovi z rodu Ágidovců **Leónidovi I.** a velení na moři obdržel rovněž spartský velitel **Eurybiadés**, i když bojovým operacím velel mnohem zkušenější athénský námořník **Themistoklés**.

K obraně Thermopylské soutěsky si Leónidas přivedl 300 spartských hoplítů a 900 heilótů, ke kterým se přidali i vojáci z dalších spojeneckých poleis (většinou z blízkého okolí Sparty). Celkem bránilo průsmyk 5 000 – 7 000 řeckých vojáků. Perský panovník nejdříve čtyři dny čekal, jestli spory mezi řeckými veliteli nevyústí v rozklad koalice a nepřátelské jednotky neopustí své pozice bez boje. Když vyčkávací taktika neuspěla, vyrazila k průsmyku první útočná vlna, kterou tvořilo 10 000 mužů médské pěchoty. Sparťané zatím zaujali strategicky nejvýhodnější postavení v nejužším bodě průsmyku, tudíž mohli zastavit perský postup jen s malou skupinou hoplítů. Jako první vyrazila do boje médská lehká pěchota, která se brzy stáhla s těžkými ztrátami, aniž by na bojišti dosáhla sebemenšího úspěchu. Xerxés I. se nyní rozhodl jako Dátis před 10 lety vyslat do boje Nesmrtelné. Řekové nejdříve předstírali, že před elitní perskou jednotkou ustupují. Peršané je pronásledovali, čímž rozbili svou vlastní bojovou formaci. Nyní se hoplité zastavili a zahájili útok proti rozptýleným nepřátelům. Nesmrtelní se brzy museli stáhnout z Thermopylské soutěsky s těžkými ztrátami.

Druhý den se perské jednotky znovu snažily prorazit řeckou obranou, ale vždy bez úspěchu. Situace se změnila až pozdě odpoledne, kdy perského velkokrále informoval Řek Efialtés, že je možné obejít průsmyk horskou soutěskou. Xerxés I. ihned nechal sestavit útočnou jednotkou složenou z Nesmrtelných a dalších jednotek (podle Diodóra Sicilského) a její velení svěřil Hydarnovi. Příští den vedl Efialtés Peršany soutěskou přímo do řeckého

týlu. Cestou útočná jednotka narazila na 1 000 Fóků, které sem umístil na začátku Leónidas I. Peršané se nejdříve vyděsili, že proti nim stojí Sparťané, ale řecký průvodce je uklidnil. Jelikož se Fókové, které zasypávaly salvy nepřátelských šípů, obávali přímého a zničujícího perského útoku, stáhli se na nedaleký kopec, kde chtěli bojovat do posledního muže. Hydarnés a jeho muži je však bez boje obešli. Když Leónidas I. pochopil beznadějnost situace, nařídil většině spojeneckých jednotek ústup, aby mohly dále bojovat proti Peršanům na jiných místech. U Thermopylské soutěsky zůstalo pouze 300 Sparťanů, 900 heilótů, 700 thepsijských hoplítů a 400 Thébanů jako rukojmí. Perské jednotky na zbylé Řeky zaútočily z konce horské soutěsky a i přes těžké ztráty se jim podařilo zabít Leónida I. a zatlačit své protivníky na kopec na konci Thermopylského průsmyku. Thepsijští kryli spartský ústup, dokud všichni nepadli. Thébané se rozhodli využít situace a dobrovolně se Peršanům vzdali, což je ale nechránilo před popravami a otroctvím. Přeživší obránci průsmyku byli na kopci pobiti do posledního muže. Za cenu asi 20 000 padlých se armádě perského velkokrále podařilo prolomit po třech dne krvavých bojů řeckou obranu u Thermopyl a uvolnit si tak cestu do Attiky přímo na Athény. Řekové měli 2 000 – 4 000 padlých, jejichž oběť ale nebyla zbytečná, protože námořnictvo spojených řeckých poleis mohlo dokončit evakuaci athénskému obyvatelstvu. Pobití obránci průsmyku se prakticky okamžitě stali legendárními bojovníky a jejich hrdinství oslavil asi svým nejslavnějším veršem antický řecký básník **Simónidés z Keu**: „*Jdi, poutníče, a zvěstuj Lakedaimónským že my tu mrtví ležíme, jak zákony kázaly nám.*“

Souběžně s bitvou u Thermopyl probíhalo také námořní střetnutí v průlivu Artemision u ostrova Euboie. Spojená flotila řeckých městských států se zde shromáždila, aby zastavila perské válečné loďstvo, které zajišťovalo zásobování pozemních sil Xerxa I. Eurybiadés a Themistoklés se zhruba 270 – 280 válečnými plavidly měli na moři čelit 800 – 900 lodím, kterým veleli egyptský satrapa **Achaimenés** a **Artemisie I.**, královna Halikarnassu. Obě flotily se setkaly ve stejnou dobu, kdy médská lehká pěchota zaútočila na řecká obranná postavení u Thermopylské soutěsky.

Perští velitelé se domnívali, že v průlivu kotví pouze několik válečných lodí, a rozhodli se je zajmout. Aby nemohl protivník utéct na druhém konci průlivu, rozdělili svou flotilu na dvě části. Dvě stě lodí mělo obeplout Euboiu na volném moři a zablokovat druhý vstup do Artemisionu. Velitelé řeckých lodí se o perských plánech dozvěděli a rozhodli se o půlnoci zničit menší nepřátelské uskupení, aby nebyli zablokováni v průlivu. Odpoledne se nejspíš Themistoklés rozhodl pro mnohem odvážnější taktiku. S celou řeckou flotilou vyrazil proti Peršanům, které dokonale zaskočil. Perští námořní velitelé se cítili dokonale chráněni

svou početní převahou, a proto nepřátelský útok neočekávali. Boj trval až do noci, aniž by jedna ze stran dosáhla vítězství. Řekové zajali 30 perských lodí a během bitvy k nim přeběhl perský spojenec Antidóros z Lémnu. Večer se na bojiště snesla bouře. Řekové nemohli opustit svá kotviště, a proto museli zrušit svůj plánovaný noční útok proti 200 perským lodím, které měly zablokovat druhý vstup do průlivu. Perská jednotka přesto řeckým lodím nezablokovala únikovou cestu, protože všechna její plavidla najela v bouři na skaliska Koila na pobřeží Euboie a do bitvy už nezasáhla. Na začátku druhého dne bitvy se k flotile spojených městských států připojilo 53 attických lodí. Odpoledne opět docházelo k menším střetům mezi perskými a řeckými plavidly, které ukončila až noc.

Na začátku třetího dne, když u Thermopyl docházelo k závěrečným bojům, se perští námořníci rozhodli zaútočit na slabší řeckou flotilu, která jim v předchozích dvou dnech způsobila těžké ztráty. Perští velitelé vpluli do průlivu a rozestavili své lodě do bojové formace ve tvaru půlměsíce, aby mohli obklíčit a následně rozdrtit nepřátelská plavidla. Ačkoli obě strany utrpěly těžké ztráty, situace na bojišti zůstala patová i na konci příštího dne. Řekové si ztrátu většího množství lodí nemohli dovolit, zatímco jejich protivníci měli stále nad nimi početní převahu. Zpráva o porážce pozemních jednotek v Thermopylské soutěsce jen utvrdila řecké velitele v jejich rozhodnutí stáhnout celou flotilu k ostrovu Salamis, jelikož nemělo smysl držet obrannou linii na moři, když již byla proražena na souši. Jaké přibližné ztráty utrpěly obě bojující strany antické prameny neuvádějí. Moderní odhady uvádějí asi 100 potopených nebo zajatých řeckých plavidel. Perské ztráty byly nejspíš ještě o něco větší.

Zbývající lodě spojené flotily řeckých městských států se na žádost athénských velitelů začaly stahovat k ostrovu Salamis (též Salamina). Minimálně část lodí se cestou zastavila v Athénách, aby zajistila evakuaci civilního obyvatelstva před blížící se perskou pozemní armádou. Jednotky Xerxa I. zatím postupovaly přes Boiótii a cestou vypálily města Plataje a Thepsii. Bez boje se zmocnily i Athén. Řekové zatím shromáždili své námořní síly v Salamínském průlivu a čekali na příplutí svých protivníků. O přítomnosti perské flotily informovala řecké velitele posádka jedené nepřátelské lodi, která dezertovala. Themistoklés a jeho spolubojovníci zvolili již několikrát osvědčenou taktiku. Všechna řecká plavidla zaujala postavení v úzkém průlivu, kde proti nim Peršané nemohli využít svou početní převahu. Hérodotos sice uvádí, že Řekové shromáždili 378 lodí, ale někteří moderní autoři uvedenou informaci zpochybňují a odhadují nižší počty. Na velikosti perské flotily, jejímž novým velitelem se stal **Ariabignés**, se antičtí autoři neshodují. Moderní badatelé většinou uvádějí odhady mezi 600 až 900 plavidly. I o průběhu samotného námořního střetnutí se v antické literatuře dochovalo jen minimum podrobnějších informací.

Řecká flotila se asi zformovala do dvou bojových linií uvnitř průlivu a Peršané vytvořili tři bojové linie. Themistoklés musel vlákat své protivníky do úzkého průlivu, protože na otevřeném moři by nepřítel mohl využít svou početní převahu. Proto vyslal jednoho ze svých důstojníků, aby informoval perské velitele, že se řecké lodě chystají utéct z průlivu a vyhnout se tak bitvě. Xerxés I. chtěl nejspíš definitivně zlomit řecký odpor na moři, a proto se rozhodl pro okamžité zahájení útoku. Na ostrůvku Psitalia bylo vysazeno 400 perských vojáků, aby zde zabili každého nepřátelského trosečníka. Není jasné přesně kdy, ale asi kolem rozbřesku vplula velkokrálova flotila do průlivu a pokusila se obklíčit protivníkovu plavidla. Brzy se ukázalo, že se perští velitelé dopustili rozhodující taktické chyby. Velké perské lodě nemohly v úzkém prostoru manévrovat, čímž se z nich stala snadná kořist pro menší a pohyblivější řecké triéry. Athénské lodě se měly střetnout s foinickými a lakedaimónskými námořníky bojovali proti svým iónským protějškům. Během bitvy zahynul i perský vrchní velitel Ariabignés a jeho vlajková loď byla ztracena. Když se setmělo, obě strany se stáhly z bojiště a Řekové se chystali na pokračování bojů příští den.

Když ráno vyšlo slunce, perská flotila se již v Salamínském průlivu neobjevila. Xerxés I. si totiž uvědomil, že jeho námořní síly jsou poraženy. Bez zásobování po moři by celá jeho pozemní armáda byla uvězněna na Balkánském poloostrově, a proto vyslal posla do Perské říše se zprávou o své potupné porážce a začal se připravovat k ústupu s většinou svého vojska. Pouze vojevůdce Mardonios měl zatím zůstat v Evropě s některými jednotkami a pokusit se ještě zvrátit výsledek neúspěšného tažení. Jak velký vojenský kontingent se Peršané rozhodli zanechat na Balkánském poloostrově je dodnes předmětem historických sporů. Antičtí autoři uvádějí 300 000 – 500 000 mužů, moderní odhady se pohybují mezi 50 000 až 250 000 muži. Mardonios odvedl své vojsko přes Boiótii do Thesálie, kde se rozhodl přezimovat a příští rok po zemi znovu zaútočit na spojené síly řeckých poleis.

Během zimy se **Mardonios** snažil neúspěšně diplomaticky přesvědčit Athéňany, aby s ním uzavřeli spojenectví. Proto v roce 479 př. n. l. znovu vpadl se svým vojskem do Attiky a nechal podruhé vypálit Athény. Když se dozvěděl, že proti jeho jednotkám vyrazily spojené pozemní armády řeckých městských států, kterým velel člen spartské dynastie Ágidovců **Pausaniás**, rozhodl se stáhnout do Boiótie k **Platajím**, kde byl vhodný terén pro nasazení nejefektivnější perské zbraně – kavalérie. Armádu spojených poleis tvořilo 38 700 hoplítů a další jednotky lehké pěchoty, včetně 1 800 neozbrojených Thepsijců. Podle Hérodota se na bojišti shromáždilo 110 000 řeckých vojáků, ale moderní odhady uvádějí 30 000 – 80 000 mužů. Peršané si zbudovali tábor na březích řeky Asopos a čekali až jim nepřátelské jednotky vpochodují do léčky. Řečtí vojáci je skutečně pronásledovali, ale u Platají zaujali výhodná

obránná postavení na kopcích před perským táborem. Na bojišti nastala patová situace. Hoplité odmítali opustit vyvýšeniny, protože na březích řeky by jejich křídla byla vystavena útokům perské jízdy. Mardonios zase nechtěl útočit se svou lehkou pěchotou do kopce proti těžkooděncům, protože by měl jen malou šanci na proražení řeckých linií a jeho jednotky by utrpěly těžké ztráty.

Obě armády proto zaujaly pouze obranná postavení a osm dní čekaly, až je napadne druhá strana. Na pravém křídle řeckého vojska stálo 10 000 Spartanů a 1 500 Tegejců, ve středu stály spojenecké kontingenty včetně korintských hoplitů a levou stranu bojové linie uzavíralo 600 platajských vojáků a 8 000 Athéňanů. První se rozhodli jednat Peršané a vyslali malý jízdní oddíl, aby úspěšně napadl řecké zásobovací linie. Mardonios poté další dva dny čekal, jestli vzájemné spory mezi Řeky nepřerostou v rozpad jejich armády. Jedenáctý den vyslal znovu posly k Athéňanům s nabídkou spojenectví, na což opět dostal odmítavou odpověď. Perská jízda poté zaútočila na nedaleký pramen, což byl jediný zdroj pitné vody pro řecké vojáky. Pausaniás a ostatní velitelé se proto rozhodli přesunout všechny své muže do Platají, kde by netrpěli žízní. V pochodových formacích by se ale hoplité stali snadnou kořistí pro perské jezdce, a proto se řečtí velitelé rozhodli provést přesun až po setmění. Řekové celý dvanáctý den odráželi útoky nepřátelské kavalérie a po západu slunce se začali po skupinách stahovat ze svých obranných pozic.

Stahování nejspíš probíhalo pomaleji, než řečtí velitelé předpokládali, protože za úsvitu si Peršané všimli, že jejich protivník vyklízí své výhodné pozice. Mardonios údajně vyrazil do útoku se svou osobní gardou (1 000 mužů) a dalšími jednotkami. Na kopci narazil na nepřátelský zadní voj (Spartany a Tegejce). I když Řeky náhlý protivníkův výpad zaskočil, tegejští hoplité okamžitě vyrazili do protiútku a za nimi postupovali i jejich spartští spolubojovníci. V následném krvavém boji se jednomu řeckému vojákovu podařilo zabít samotného Mardonie. Boje probíhaly také na levém křídle, kde se střetli athénští a thébští těžkooděnci, a ve středu neuspořádané jednotky spojenců rozdrtily nepřátelskou kavalérii. Rozhodujícím okamžikem bitvy byla smrt Mardonie, která měla silný demoralizující dopad na všechny perské jednotky. Jeden jeho velitel, Artabazos, se svými 40 000 muži do boje ani nezasáhl a ihned po smrti svého nadřízeného utekl z bojiště. Ostatní přeživší perské jednotky se rychle stáhly za dřevěnou ohradu svého tábora a začaly se připravovat na závěrečnou zteč nepřítelů. První pronikli do protivníkova tábora Tegejci a po nich i Spartané a Athéňané. Počty padlých se liší u každého autora. Řekové mohli mít padlých 159 (podle Hérodota), 1 360 (podle Plútarcha) nebo 10 000 (shodují se Diodóros Sicilský a Eforos). Peršanů mohli zahynout 257 000 (Hérodotos), 100 000 (Diodóros) nebo 50 000 – 90 000 (moderní odhady).

Zatímco probíhaly bojové operace na souši, flotila spojených řeckých poleis se shromáždila na ostrově Délos, kde její velitelé vyslechli nabídku íónských vyslanců. Íónové chtěli dezertovat a žádali ostatní Řeky, aby napadli perskou flotilu, jejíž velení převzal velitel **Artayntés**. V čele řeckých námořních sil stáli spartský panovník **Leótychidas II.**, člen dynastie Eurypontovců, a athénský politik **Xanthippos**, kteří se rozhodli nabídku vyslanců přijmout a vyrazili s celým loďstvem k ostrovu Samos. Zde zakotvili a začali připravovat svá plavidla k námořní bitvě. Antičtí autoři se opět rozcházejí v počtech válečných lodí. Řeckou flotilu mohlo tvořit 110 – 250 plavidel a perskou nejspíš 300 lodí, které přežily předchozí námořní střetnutí. Peršané se obávali další námořní bitvy, a proto odpluli k **Mykalé**, kde tábořil velitel Tigranés s 60 000 vojáky pozemní armády. Aby perští velitelé ochránili svou flotilu, vytáhli lodě na břeh a postavili kolem nich provizorní ohradu z kamení a klád.

Ve stejný den, kdy se pozemní armády obou stran střetly u Platají, se Řekové dozvěděli, že jim nepřátelská flotila unikla, a proto zvažovali možnosti návratu nebo útoku na perské základny u Helléspontu. Nakonec se rozhodli plout přímo k Mykalé. Když flotila cestou nenarazila na žádný odpor, vysadila jednotlivá plavidla na břeh své námořní pěšáky, kteří se začali připravovat na pozemní bitvu. Jelikož Řekové vyzvali Íóny v nepřátelském táboře, aby se k nim přidali, rozhodli se Peršané odebrat zbraně vojákům z ostrova Samos, o jejichž loajalitě nejvíce pochybovali. Milét'ané byli posláni, aby bránili vnitrozemské přístupové cesty, čímž jim bylo také zabráněno, aby zasáhli do boje s invazními řeckými silami. Těsně před začátkem útoku dorazila zpráva o bitvě u Platají, což ještě zvýšilo odhodlání hoplītů.

Athénští vojáci a polovina spojenců postupovali po rovině přímo proti perským opevněním. Spart'ané se zbytkem armády se přesunovali úzkým průsmykem ke kopci, odkud chtěli oklikou napadnout nepřátelský tábor. Perští vojáci se nejdříve kryli za hradbou svých štītů, ale Řekové povzbuzeni nedávným vítězstvím a také touhou vyhrát boj bez pomoci spartských hoplītů, jejich linii prorazili a pronikli do tábora. I když se perské jednotky snažily držet své pozice, pod nepřátelským tlakem se nakonec musely stáhnout za ohradu. Řečtí vojáci je pronásledovali a podařilo se jim překonat protivníkovu opevnění. V táboře některé perské jednotky pokračovaly v boji. Velitelé válečného námořnictva Artayntés a Ithamitrés utekli, zatímco jejich spolubojovník Mardontés a velitel pozemní armády Tigranés zemřeli na bojišti. Nerozhodnou situaci na bojišti zvrátil až příchod Spart'anů a druhé poloviny armády. Bezbranní vojáci z ostrova Samos a ostatní Íónové se již na začátku boje v perském táboře přidali k Řekům. Závěrečnou fází bitvy svedly jednotky Milét'anů ve vnitrozemí, které pobily perské vojáky utíkající z bojiště. Perskou flotilu vítězní Řekové pravděpodobně zapálili. Konkrétní počty padlých na obou stranách neuvádí ani antičtí ani moderní autoři.

Po vyhrané bitvě se Sparťané vrátili zpátky na jih Balkánského poloostrova, zatímco Athéňané se rozhodli využít naprostého zničení nepřátelské flotily a pluli k Helléspontu, kde oblehli perskou pevnost Séstos. Na podzim roku 479 př. n. l. náhle obyvatelé města otevřeli brány svým obléhatelům a oznámili jim, že Peršané utekli. Popsanou historickou událostí končí nejen poslední perská invaze na Balkánský poloostrov, ale také Dějiny (Histories apodeixis), které sepsal „otec historie“ Hérodotos ve druhé polovině 5. století př. n. l. I když řecko – perské války pokračovaly i po pádu Séstosu, následné válečné operace již nejsou tak podrobně popsány ve starověkých pramenech jako první dvě desetiletí konfliktu.

Délský spolek a Kalliův mír

Na přelomu let 479 a 478 př. n. l. došlo mezi dosud spojenými řeckými městskými státy k rozkolu v dalším vedení války proti Perské říši. Sparta a většina peloponéských poleis pokládaly za cíl války ochranu Balkánského poloostrova, čehož již bylo dosaženo. Athénští politikové ale chtěli osvobodit i všechny své bývalé kolonie na území dnešní Malé Asie, a proto naléhali na své spojence, aby v konfliktu pokračovali. Spartští političtí představitelé se rozhodli pro jednoduché řešení – obyvatelé okupovaných měst měli být přestěhováni do válkou zpusťšených oblastí Balkánského poloostrova. Jelikož Athéňané sledovali i zájmy svého námořního obchodu a mocenská pozice jejich městského státu vzrostla díky válečným úspěchům athénských triér, rozhodli se pokračovat ve válce i bez svých dřívějších spojenců.

V roce 477 př. n. l. se proto na ostrově Délos sešel zakládající kongres 150 – 170 řeckých poleis a vytvořil námořní alianci, která vstoupila do dějin jako **délský spolek** (někdy též **athénský námořní spolek**). Všichni členové se zavázali poskytovat vojáky a lodě nebo peníze do společné pokladny na válku proti Peršanům. I když byla pokladnice umístěna na Délosu, hlavním hegemonem ve spolku se staly Athény, které poskytovaly také většinu lidských i materiálních zdrojů pro vedení konfliktu. Ostatní spojenci většinou poskytovali pouze finance na vedení bojových operací. Do čela spolkových ozbrojených sil se krátce po jeho založení postavil athénský vojevůdce **Kimón**, syn vítěze u Marathónu **Miltiada**. Nový vrchní velitel se se svými muži ihned chopil iniciativy a již roku 477 nebo 476 př. n. l. oblehl město Eion u ústí Strýmónu v Thrákii. Po jeho pádu se většina thráckých měst připojila k délskému spolku, ačkoli poslední perští vojáci zde zůstali až do roku 465 př. n. l.

Peršané vyděšení novou řeckou ofenzívou se pravděpodobně rozhodli pro další invazi na Balkánský poloostrov, a proto začali shromažďovat v ústí řeky **Eurymedóntu** novou válečnou flotilu. Kimón proto vyplul roku 469 nebo 466 př. n. l. s 200 trierami a 3 000 –

5 000 pěšáky nejdříve k přístavu **Phaselis** v **Lýkii**. Po zajištění nové základny vyrazil k ústí řeky proti perské flotile (200 – 600 válečných plavidel), které velel **Tithraustés**. Peršané se nejdříve chtěli vyhnout bitvě, a proto se stáhli do řeky, kde nemohly jejich lodě manévrovat. Řecké triéry je pronásledovaly a nakonec donutily své protivníky k boji. Když perští velitelé viděli, že nemohou zvítězit, rozhodli se pro stejnou taktiku jako u Mykalé. Najeli se svými plavidly na břeh, pěšáci a námořníci se vylodili a velení se ujal **Pherendátis**, který začal své muže připravovat na pozemní boj. I řečtí hoplité vystoupili na břeh a zahájili útok proti nepřátelským bojovým liniím. Ačkoli Peršané drželi statečně své pozice, proti útoku těžké pěchoty neměli šanci odolat a po proražení svých linií se obrátili na útek. Není sice jasné, jestli vítězní Řekové nepřátelská plavidla potopili nebo zapálili, ale perská flotila byla prakticky celá zničena a jejich tábor vypleněn. Někteří antičtí autoři ještě doplňují, že Peršané čekali v ústí řeky Eurymedóntu na 80 foinických lodí plujících z Kypru. Kimón přesvědčil své vyčerpané muže, aby se rychle nalodili a vyrazili proti posledním nepřátelským plavidlům. Řekům se podařilo perské posily na moři překvapit a snadno porazit. Plútarchos sice uvádí, že Xerxés I. ve stejném roce uzavřel s délským spolkem mír, ale ostatní starověcí autoři i moderní historikové se domnívají, že Peršané pouze začali jednat s Řeky o míru. Jisté je, že některá íónská města krátce po bitvě vstoupila do délského spolku.

Další významnou kampaní spolku proti Perské říši byla vojenská podpora (40 – 200 válečných lodí) povstání **Inara II.** na území dnešního Egypta, který se roku 460 př. n. l. pokoušel svrhnout místního satrapu. Spojené síly se střetly u Pampremisu v deltě Nilu s početnějšími perskými jednotkami, drtivě je porazily a přeživší obléhaly v letech 459 – 455 př. n. l. v pevnosti u Memphisu. Nový perský velkokrál Artaxerxés I. se nechtěl vzdát bohaté severoafrické satrapie, a proto se nejdříve pokusil přesvědčit Sparty, aby podnikly invazi do Attiky, čímž by donutili athénské lodě k návratu na Balkánský poloostrov. Když diplomatická jednání ztroskotala, rozhodl se do údolí Nilu poslat armádu 300 000 vojáků a jejím velením pověřil vojevůdce **Artabazuse** a **Megabyzuse**. Jednotky trestné výpravy nejdříve prodělaly roční intenzivní výcvik a poté se nalodily na 300 perských válečných plavidel. Roku 455 př. n. l. se nejspíš vylodily poblíž Memphisu a na bitevním poli porazily povstalce i s jejich řeckými spojenci. Místní perská posádka byla po 4 letech vysvobozena z obležení. Přeživší nepřátele se stáhli na ostrov **Prosopitis** v deltě Nilu, kde se 18 měsíců cítili dostatečně chráněni okolní řekou. Peršané vykopali kanály, do kterých vodní tok odklonili, a poté jejich pozemní síly mohly řecké vojáky definitivně rozdrtit. O několik dní později připluly k Mendesiu u ústí Nilu athénské posily (50 triér), které byly zničeny v pasti mezi perskými pozemními a námořními jednotkami, čímž boje v Egyptě definitivně skončily.

Posledním bojištěm řecko – perských válek se stal ostrov Kypr. Délský spolek na něj podnikal nájezdy již od roku 478 př. n. l., ale pravděpodobně se jednalo o loupeživé výpravy, po kterých se Řekové opět stáhli, aniž by obsadili nové území. Na jeden podobný útok plula spolková flotila nejspíš i roku 460 př. n. l., než byla poslána do Egypta. Poslední útok délského spolku na Kypr vedl v roce 451 př. n. l. sice starý ale zkušený vojevůdce Kimón. Flotila 200 spolkových lodí posílená ještě o 60 plavidel egyptských povstalců obklíčila město Kition. Během obléhání náhle zemřel vrchní velitel. Není sice jasné, jestli podlehl nemoci nebo bojovému zranění, ale podřízení se snažili jeho smrt před Peršany utajit, a proto se stáhli na mnohem bezpečnější pozice poblíž Salamíny na Kypru. O 30 dní později se Řekové střetli s perskými námořními i pozemními jednotkami a v obou případech dosáhli rozhodujících vítězství. Poté se obě flotily vrátily do svých domovských přístavů.

Antické prameny neuvádějí, kdy přesně skončil konflikt mezi Perskou říší a spojenými řeckými poleis. Pravděpodobně okolo roku 450 př. n. l. vyslal Artaxerxés I. do Athén své vyslance s mírovou nabídkou. **Periklés** a ostatní politikové byli nabídkce nakloněni, protože právě vedli válku se Spartou. Nejspíš příští rok dorazil do Sús bohatý athénský obchodník Kalliás, aby uzavřel mírovou smlouvu, která nesla jeho jméno – **Kalliův mír**. Roku 449 př. n. l. všechna řecká města v Malé Asii získala autonomii, přičemž se k nim nesměly přibližovat žádné perské vojenské jednotky. Délský spolek musel stáhnout své vojáky z Egypta a Kypru. Přesto si Athény udržely svou námořní dominanci v Egejském moři.

Ačkoli si ani jeden ze tří perských velkokráľů nikdy nepodrobil celý Balkánský poloostrov, přesto měly řecko – perské války na starověkou řeckou civilizaci silný historický vliv. Do roku 500 př. n. l. nad všemi poleis vojensky dominovala Sparta a její peloponéský spolek. Během bojů s Peršany se ale objevila nová velmoc – **Athény**. Jejich mocenský vzestup symbolizovalo především založení délského spolku, ve kterém měly dominantní postavení až do roku 449 př. n. l. Svou pozici hegemona Athény definitivně potvrdily roku 454 př. n. l., kdy po fiasku tažení v Egyptě přestěhovali spolkovou pokladnu do svého města. Dalším projevem athénské dominance bylo válečné tažení proti ostrovu Thasos, jehož obyvatelé se rozhodli opustit délský spolek. Do vzájemných konfliktů mezi Athénami a Spartou a dalšími řeckými městskými státy nadále zasahovala především finančně Perská říše. Dlouhé a krvavé boje, které budou podrobně popsány v následujících dvou kapitolách, nakonec vyčerpaly všechny zúčastněné strany. Proto většina řeckých poleis i Perská říše nakonec podlehly nové vojenské síle, se kterou nikdo z nich nepočítal – **Makedoncům**.